

**У ПОШУКАХ УЛАСНАГА ГОЛАСУ:
СТУДЭНЦКІ ПЕРЫЯД ТВОРЧАСЦІ АНАТОЛЯ СЫСА**

С. В. Кавалёў

*Універсітэт Марыі Кюры-Складоўскай
Люблін, Польшча
skowalow@wp.pl*

Артыкул прысвечаны ранняму перыяду творчасці Анатоля Сыса (1959–2005). Аўтар артыкула аналізуе вершы з рукапіснага архіву паэта, знойдзенага ў 2011 г. А. Бяляцкім і Э. Акуліным і прыходзіць да высновы, што большасць студэнцкіх вершаў Анатоля Сыса, напісаных у 1978–1982 гг., з’яўляюцца недасканалымі ў мастацкіх адносінах тэкстамі, напісанымі з выразнымі прыкметамі наследавання творчасці Максіма Багдановіча. Прасочваецца далейшая эвалюцыя творчасці Анатоля Сыса.

Ключавыя словы: Анатоль Сыс; ранняя творчасць; версіфікацыя; наследаванне; эвалюцыя.

**IN SEARCH OF YOUR OWN VOICE:
STUDENT PERIOD OF ANATOLY SYS'S CREATIVITY**

S. V. Kowalow

*Maria Curie-Skłodowska University
Lublin, Poland
skowalow@wp.pl*

The article is dedicated to the early works of Anatol Sys (1959–2005). The author of the article analyses poems from the poet’s manuscript archive found in 2011 by A. Bialiatki and E. Akulin and comes to the conclusion that most of Anatoly Sys’ student poems written from 1978 to 1982 are artistically imperfect student texts with clear signs of imitation of Maksim Bagdanovich. The paper demonstrates the evolution of Sys’ work.

Key words: Anatol Sys; early poems; versification; imitation, evolution.

Доўгі час лічылася, што ў творчай біяграфіі Анатоля Сыса (1959–2005) не было ранніх, вучнёўскіх вершаў. Напрыклад, Міхась Тычына ўпэўнена сцвярджаў: “Анатоль Сыс ніколі не быў пачаткоўцам. Апублікаваўшы ў студэнцкай насценгазете некалькі эпіграм на “сямідзесятнікаў”, сваіх літаратурных папярэднікаў, у якіх дасціпна высмеяў іхні сверб бытапісальніцтва, ён на дзіва рана вызначыў свой шлях і, як бачна, ніколі з яго не збочваў [6, с. 54].

Сапраўднай сенсацыяй сталася знаходка ў 2011 г. рукапіснага архіву Анатоля Сыса, у якім захавалася звыш сотні (!) ранніх вершаў, у тым ліку рукапіс неапублікаванага паэтычнага зборніка “Берагі майго юнацтва” (1981 г.) з адмоўнай выдавецкай рэцэнзіяй Фёдара Яфімава. Архіў, які знаходзіўся ў бацькоўскай хаце Сыса ў Гарошкаве, перадала Алесю Бяляцкаму і Эдуарду Акуліну сястра паэта, Тамара [1, с. 115]. Неўзабаве пасля знаходкі ранніх вершаў Сыса Алесь Бяляцкі падрыхтаваў некалькі часопісных публікацый з прадмовамі, а ў 2016 г. выдаў кнігу “Берагі майго юнацтва”, у якую ўвайшлі вершы Анатоля Сыса студэнцкіх гадоў і некалькі невядомых твораў пазнейшага часу [5]. Уражвае вялікая колькасць ранніх вершаў Анатоля Сыса: больш за 120 тэкстаў. Атрымліваецца, што ў студэнцкія часы ён пісаў недзе па 30 вершаў у год.

Алесь Бяляцкі высока ацэньвае мастацкі ўзровень ранніх вершаў сябра: “Чытаючы знойдзеныя вершы з вышыні сённяшніх гадоў, а іх мінула ўжо трыццаць, я пераканаўся, што большасць з іх з’яўляюцца самадастатковымі, высокавартаснымі творами” [1, с. 119].

Пры ўсёй павазе і да аўтара вершаў, і да ўкладальніка кнігі “Берагі майго юнацтва” нельга пагадзіцца з гэтай высновай: насамрэч з 120 ранніх вершаў Анатоля Сыса максімум 10 тэкстаў з’яўляюцца *самадастатковымі і высокавартаснымі* творамі, якія можна ўключыць у пазнейшыя перавыданні твораў паэта. Раннія вершы Сыса напісаны *на некалькі узроўняў ніжэй*, чым “Агмень” (1988) і “Пан Лес” (1989); яны не вылучаюцца арыгінальнасцю і мастацкай дасканаласцю на фоне твораў іншых беларускіх паэтаў-пачаткоўцаў 80-х гг. ХХ ст. і адлюстроўваюць характэрныя для тагачаснай беларускай савецкай паэзіі тэндэнцыі, схемы, штампы.

Алесь Бяляцкі слушна адзначае адсутнасць у ранніх вершах Сыса савецкай ідэалогіі, камсамольска-камуністычных плакатных вершаў [1, с. 121]. Але колькасць вершаў на „прахадныя” для тагачаснай беларускай паэзіі тэмы ў ранняй творчасці Анатоля Сыса вельмі значная, і толькі асобныя з гэтых вершаў індывідуальна асэнсаваныя, прадуманыя і адчутыя. Вялікай Айчыннай вайне прысвечаны вершы: “Памяць”, “Ён быў сашрамланы – ад куль...”, “Няма ў лётчыкаў магіль...”, “Салдаты Айчыннай начамі мне сняцца...”, “Памяць белых начэй”, “У пахавальных, у галашэннях...”, “Я думаў пра вайну пісаць не маю права...”; у любові да Радзімы малады паэт клянецца ў вершах: “Мой бацька радзіміч, радзімічка маці...”, “Санет (Сыскаць з сябе за раннюю любоў)”, “Скрыпка”, “Беларусі”, “Лірычны маналог душы (Вянок санетаў)”, “Санет (Калі б я сынам тундры снежнай быў)”, “Птушкам не дадзена клясціся ў вернасці дому...”, “Мая белая...”, “Санет (Людзі і рэкі)”, “Васілёк”, “Ручаі няхай мыюць золата...”; па вёсцы гомельскі студэнт сумуе ў такіх творах, як: “Непазбежнае”, “Папоўская крыніца”, “Санет (Нібыта позні журавель)”, “Беларускія рабінзоны”, “Балада кінутаму дому”, “Я папрасіўся нанач незнаёмы...”.

Вось прыклад студэнцкага верша Анатоля Сыса пра Вялікую Айчынную вайну:

Салдаты Айчыннай начамі мне сняцца
Радзіма ў атаку ідзе ў шынялі.
І тым, хто загінуў, ужо не падняцца,
Ужо не вярнуцца да хаты з вайны.

Апошнія крыкі асколкі няшчадна
Рубілі навывлет
І наляту.
І куля ўпівалася ў цела як здрада,
Аўтограф аставіла кроў на бінту [5, с. 102].

Характэрнай рысай сталай паэзіі Анатоля Сыса з’яўляецца амаль поўная адсутнасць любоўнай лірыкі, на што звярталі ўвагу многія даследчыкі ягонай творчасці [7, с. 213–214; 3, с. 17]. У ранняй творчасці Сыса каханню прысвечаны кожны трэці верш, але за выключэннем некалькіх чатырохрадкоўяў усе гэтыя вершы вельмі банальныя, блізкія да стылю “жорсткіх рамансаў”.

Прачытаем тыповы ўзор любоўнай лірыкі ў выкананні студэнта-Сыса:

Гараць масты, ляглі што паміж намі.
Я не шкадую, не шкадуеш ты.
А так нядаўна ўласнымі рукамі
Наводзілі мы гэтыя масты.

Гараць масты,
І ўжо тушыць іх позна.
Як свечкі па мінуламу гараць.
Не, не памогуць прачытанні, слёзы
І вінаватых нечага шукаць [5, с. 36].

Крыху лепей выглядаюць у зборніку “Берагі майго юнацтва” спробы пейзажнай лірыкі, аднак яны таксама не вылучаюцца арыгінальнасцю на фоне тагачаснай масавай творчасці паэтаў-пачаткоўцаў пра восень, туманы над ракой, заснежаныя дрэвы, і робіцца зразумелым, чаму ў пазнейшых зборніках Сыса пейзажная лірыка амаль адсутнічае.

У ранняй творчасці Сыса, як і ў пазнейшай, шмат вершаў пра Беларусь (але ў каго з пачынаючых паэтаў не было такіх вершаў?), пра прыроду і “братоў нашых меншых”, якіх паэт называе “родзічамі” (коней, птушак), шмат прысвячэнняў іншым паэтам (Максіму

Багдановічу, Уладзіміру Караткевічу, Рыгору Барадуліну, Алесю Разанаву, Віктару Ярацу, Святлане Каробкінай), ёсць прыклады схаваных цытат – выкарыстання ва ўласным творы чужых радкоў (Багдановіча, Караткевіча, Разанавы), многім вершам уласцівыя сюжэтнасць і драматызм (уплыў паэтыкі балад, асабліва балад Караткевіча), адной з дамінуючых тэмаў з’яўляецца Паэзія і лёс Паэта (аўтатэматызм). Але адрозненні – значна больш, пачынаючы з ідэалагічных перакананняў і светапоглядных асноў. Адзін з найбольш нацыянальна свядомых беларускіх паэтаў, аўтар славы радкоў “У расейцаў шаблі касыя, // у расейцаў вочы Батыя” ў сваіх ранніх вершах захапляецца перамогай Русі на Куліковым полі і постацю расійскага цара Пятра I, апявае вялікую раку Волгу і называе горад над Нявой любімым горадам (уплыў часу і вынік інтэрнацыянальнага выхавання ў школе). Адзін з найбольш рэлігійных нашых паэтаў, у позніх вершах якога нязменна прысутнічаюць хрысціянскія матывы і вобраз Бога – Айца, Сына, Святога Духа, у ранніх вершах дэкларуе, што не верыць у Бога і абураецца на продкаў: “Дакор кіпіць з маіх грудзей // На прадзеда і яго дзеда // За то, што з немачы сваёй // Зрабілі бога” [5, с. 159] (зноў такі ўплыў часу, атэістычнага выхавання, а яшчэ – паэтыкі рамантызму з яго богаборніцтвам і дэманізмам).

Калі казаць пра творчыя арыенціры і ўплывы, у ранніх вершах Анатоля Сыса назіраецца агульны ўплыў беларускай савецкай паэзіі 1960–1970-х гадоў (Пімен Панчанка, Максім Танк, Уладзімір Караткевіч, Рыгор Барадулін і інш.), пакуль яшчэ дэкларатыўны – на ўзроўні захаплення, цытавання, прысвячэнняў – уплыў паэзіі Алеся Разанавы (дзіўны і варты ўшанавання выбар для правінцыйнага паэта) і амаль эпігонскае наследаванне Максіму Багдановічу, якое праяўлялася не толькі як духоўнае захапленне постацю любімага паэта і ягонымі цудоўнымі творами, але таксама на ўзроўні вобразна-выяўленчай топікі (вобразы васількоў, ткачых, мадон, самотнага паэта і інш.) і на ўзроўні вершаскладання (зварот да “цвёрдых” форм верша, такіх як санет, трыялет; стварэнне вянка санетаў “Лірычны маналог душы”).

Трэба адзначыць, што Максім Багдановіч з’яўляўся і з’яўляецца любімым паэтам беларускай моладзі і арыентацыя на багдановічаўскую традыцыю заўважная ў творчасці многіх маладых паэтаў, асабліва паэтаў з філалагічнай адукацыяй. У студэнцкіх публікацыях, калектыўных зборніках, дэбютанцкіх кнігах маладых паэтаў 70–80-х гг. ХХ ст. спрэс сустракаюцца вершы пра трагічны лёс Багдановіча, прысвячэнні Багдановічу, эпіграфы з Багдановіча, запазычаныя з “Вянка” вобразы, улюбёныя Багдановічам формы вершаў: санет, трыялет, актава. Вельмі мала каму з тагачасных паэтаў такое наследаванне пайшло на карысць (здаецца, толькі Алег Мінкін здолеў арганічна ўспрыняць і нават развіць багдановічаўскую традыцыю паэзіі “чыстай красы”), а раньняму Сысу ўчыніла асблівую шкоду. Чытаючы зборнік “Берагі майго дзяцінства” не цяжка заўважыць, што менавіта санеты, трыялеты, вершы з васількамі і мадонамі з’яўляюцца найбольш банальнымі і безаблічнымі ў ранняй творчасці Сыса. З усіх беларускіх класікаў Сыс у студэнцкія гады найбольш шанаваным і любімым Багдановіча, нават пісаў курсавую працу пра багдановічэўскія санеты [1, с. 119], але вытанчаная паэтычная манера Максіма-кніжніка выключна не пасавала стыхійнай натуры Сыса, не адпавядала ягонаму бурліваму, задзірыстаму характару і іранічнаму, крыху цынічнаму стаўленню да рэчаіснасці.

У студэнцкія часы будучы аўтар “Пана Леса”, па словах таго ж Бяляцкага, “...мэтанакіравана і апантана займаўся вершатворчасцю” [1, с. 113], выдаючы на гара па 30–40 вершаў у год. У дзённікавых запісах Алеся Бяляцкага 1984–1985 гг., якія больш аўтэнтычныя, чым пазнейшыя ўспаміны пра Сыса, чытаем: “Сустракаліся звычайна на “Крыніцы” (Назва ўніверсітэцкага літаб’яднання, якім кіраваў паэт і выкладчык В. Ярац. – С. К.). Памятаю, ці не на першым пасяджэнні абмяркоўвалі яго вершы, і тады, на мой неўмацаваны густ, вершы падаліся мне нейкімі дзіўнымі, хваравітымі, ці што... Зараз я разумею: ішоў пошук на ўзроўні свайго развіцця, пачварна няроўнага, дзе некаторыя эстэтычныя крытэрыі былі ссунутыя, але гэта асобная гаворка. Запомніўся верш пра забітага чалавекам дэльфіна, мазгі якога плылі па хвалях” [1, с. 135].

Сярод студэнцкіх вершаў Сыса можна знайсці і іншыя прыклады твораў з “ссунутымі эстэтычнымі крытэрыямі”, з “вывіхнутымі”, “шызоіднымі” радкамі, якія маглі ўразіць слухачоў, надоўга запасці ў памяць, з якіх маглі смяяцца. Як ні парадасальна, менавіта гэтыя “шызоідныя” тэксты, а не прычасаныя пад агульнапрыняты стандарт вершыкі пра вайну, радзіму, прыроду, вёску з’яўляюцца найбольш цікавымі ў ранняй творчасці паэта, менавіта ў іх можна заўважыць тыя залатыя крупінкі паэзіі, з якіх пазней будуць адлітыя сысаўскія паэтычныя паціры і крыжы.

У вершы “Птушкам не дадзена клясціся ў вернасці дому...” трапляем на наступнае чатырохрадкоўе: “Людзі, бывае, радзіме клянучца штодзённа, // Людзі, бывае, радзіме

клянуща адчайна. // Толькі радзіма не нейкая дзева-мадонна, // Ёй надакучылі нашы пустыя прызнанні” [5, с. 129]. Банальныя рыфмы, сумніўная антытэза “радзіма – дзева-мадонна”, але ў памяці адразу ўсплывае верш “З чаго пачаць?.. Пачну з Радзімы...”, якім адкрываецца зборнік “Агмень” і які цытуюць амаль усе даследчыкі творчасці Анатоля Сыса: “З чаго пачаць?.. Пачну з Радзімы. // Так абавязаны пачаць. // – Але ў яе ты не адзіны, Навошта пра любоў крычаць?..” [4, с. 13]. Можна знайсці ў ранняй творчасці паэта і тэматычны аналаг праграмага верша „Пан Лес” з аднайменнага зборніка, але якая вялізная адлегласць – інтэлектуальная, духоўная, мастацкая – паміж хрэстаматыйным ужо для беларускай літаратуры творам і вершам “У сасновым лесе”, напісаным у 1980 годзе! Працытуем пачатак:

Як нечакана горад пераходзіць
У лес сасновы
І смаловы пах!
Як нечакана... – О адкрыцця страх! –
Я ўваходжу ў хорамы прыроды,
Сарваўшы шапку спешна з галавы.
І лес нямы,
І я стаю нямы,
Не разбюру: хто існы з нас, хто дрэва,
І нібы рыба, што папала ў невад –
Мае мазгі [5, с. 80].

Банальныя радкі (“адкрыцця страх”, “хорамы прыроды”) і антыэстэтычныя вобразы (“мазгі ў невадзе”; гэтым разам, не дэльфіна, а лірычнага героя), але за банальнымі вобразамі і каструбаватымі радкамі тоіцца шчырае пачуццё захаплення лесам, сакралізацыя лясных нетраў, пантэістычнае адухаўленне прыроды. Праблема заключалася толькі ў тым, каб выказаць свае думкі і пачуцці адпаведным чынам, на годным мастацкім узроўні, каб з тваіх вершаў не смяліся, а чыталі, разумелі, суперажывалі. Напрыклад, так, як ён зробіць гэта праз дзесяць гадоў:

Лес – гэта храм.
У ім акрыяе Хам.
Лес – гэта святарнае месца,
Для душаў аблудных меса. <...>

Пан Лес не дазволіць мець
Пачуццяў, што шкодзяць Лесу.

бо нельга паганіць храм,
бо нельга святое нішчыць,
куды ж тады прыйдзе Хам
ад хамства душу ачысціць? [4, с. 138–139].

Напэўна, у 1981 г. дваццацідвухгадовы Сыс моцна перажываў, атрымаўшы з беларускага Саюза пісьменнікаў па пошце рукапіс свайго паэтычнага зборніка з адмоўнай рэцэнзіяй. Яшчэ адным ударам па самалюбству амбітнага творцы стаўся ўдзел у рэспубліканскім семінары маладых беларускіх пісьменнікаў у Каралішчавічах восенню таго ж года. У Каралішчавічах нікому невядомы правінцыял Анатоль Сыс са сваімі досыць банальнымі, а часам няскладнымі вершамі аказаўся незаўважаным на фоне іншых удзельнікаў семінару, пераважна старэйшых за яго: Леаніда Галубовіча, Уладзіміра Арлова, Уладзіміра Ягоўдзіка, Алега Мінкіна, Віктара Шніпа і інш.

Першая спроба “выбіцца ў людзі” і заявіць пра сябе як паэта на ўсю краіну аказалася няўдалаю. Анатоль Сыс скончыў універсітэт, адслужыў паўтары гады ў Савецкай Арміі ў Польшчы (Легніца), папрацаваў год у Веткаўскай раённай газеце, а ў 1985 г. прыехаў у Мінск пакараць сталіцу. З новымі творами, напісанымі на больш высокім узроўні і ў іншай стылістыцы. Вершаў са зборніка “Берагі майго юнацтва” ён нікому не паказваў, не імкнуўся іх надрукаваць ні ў лепшыя, ні ў горшыя для сябе часы, а сябрам сказаў, што свае раннія

¹ У 1987 г. у прыватнай размове Анатоль Сыс распавёў мне, што менавіта пасля фіяска ў Каралішчавічах ён пакляўся даказаць сабе і іншым, што ён найлепшы паэт у Беларусі.

творы спаліў і раіў ім зрабіць тое самае [1, с. 129].

У рукапісным архіве Анатоля Сыса захаваўся верш “Усявышняму”, напісаны ноччу з 9 на 10 студзеня 1980 г., у якім пачынаючы паэт, студэнт-камсамалец звяртаецца да Бога з наступнай просьбай:

Замяні мне неон на неба,
Хоць аслепну, ды воч не шкода
Я прывыкну сляпы да глебы
І адчую душой прыроду.
Дзень назнач мне,
Каб быць гатовым
Стары свет замяніць на новы.
Дзень назнач мне,
Ды не забудзься,
Сам прайсці, каб быць сведкам першым
Ў нараджэнні мяне
І вершаў
без ілжы і наўмыснай фальшы [1, с. 119].

Дэвіз “пісаць без ілжы і фальшы” зробіцца важнейшым маральным імператывам жыцця і творчасці Анатоля Сыса, хрысціянскія вобразы і сімвалы зоймуць трывалае месца ў ягонай паэзіі, а сябрам Сыс будзе распавядаць, што яму сам “Бог даў дар паэта” [1, с. 133]. Можна і сапраўды, Усявышні прыслухаўся да шчырай малітвы пачынаючага паэта з правінцыі, даў яму боскі дар і ўсклаў на ягоныя плечы вялікую місію па абуджэнню нацыі? А можна, не Бог, а прырода, грамадства? Леанід Галубовіч у 2001 г. напіша: “Анатоль Сыс – паэт, выкінуты з лона айчыннай Прыроды чарговай хваляй беларускага Адраджэння напрыканцы 80-х. Апроч сваёй маці, ён – дзіця нацыянальнай беларускай ідэі” [2, с. 22].

Аналіз ранніх твораў Анатоля Сыса абвяргае міф пра ягоную геніяльнасць ад нараджэння, пра прыродную натуральнасць ягонага таленту. Паміж раннімі і сталымі вершамі паэта з’яўрае бездань, касмічная адлегласць у ідэалагічным і мастацкім плане, і вялікую павагу выклікае творца, які здолеў яе пераадолець усяго за некалькі гадоў – з Божай дапамогай альбо ўласнымі намаганнямі і цяжкай працай. Творчы феномен Анатоля Сыса заключаецца не ў ранняй геніяльнасці і прыроднай натуральнасці, а ў здольнасці за кароткі адрэзак часу максімальна эфектыўна развіць свой талент, сфарміраваць адпаведны светапогляд і выпрацаваць паэтычную манеру, аптымальную для няўрымслівага, задзірыстага характару аўтара.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Бяляцкі, А. Асвечаныя беларушчынай / А. Бяляцкі. – Вільня, 2012. – 464 с.
2. Галубовіч, Л. Пан Лёс / Л. Галубовіч // Крыніца. – 2001. – № 6 (66). – С. 22–24.
3. Галубовіч, Л. Сыс і кулуары: літ.-крытыч. эсэ / Л. Галубовіч. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. – 176 с.
4. Сыс, А. Лён: выбр. творы / А. Сыс. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 436 с.
5. Сыс, А. Берагі майго юнацтва: вершы, пародыі / А. Сыс. – Мінск: Галіяфы, 2016. – 250 с.
6. Тычына, М. Далучэнне да свайго роду / М. Тычына // Крыніца. – 2001. – № 6 (66). – С. 54–57.
7. Штэйнер, І. Маналог Анатоля Сыса / І. Штэйнер // Дзеяслоў. – 2006. – № 2. (21). – С. 199–216.